

Kulturminner i Høylandet

Vedtatt i kommunestyret 17.12.2014.

2014-2025

Kulturminnene er uerstattelige verdier, og som kommune har vi et ansvar for å forvalte disse verdiene på en best mulig måte. Høylandet kommune har deltatt i en prosess som er støtta av Riksantikvaren og N-T fylkeskommune. Dette har gitt oss både økonomi og faglig bistand slik at vi nå har et redskap til bedre forvaltning av kulturminnene i kommunen.

Kulturminner i Høylandet

Innhold

Forord	2
Innledning	3
De verdifulle kulturminna	4
Kulturminner i Høylandet – grunnlaget for planen	4
Planens oppbygging	5
Hvordan tar vi vare på kulturminnene?.....	6
Lovverk.....	6
Planlegging.....	7
Økonomiske støtteordninger	7
Formidling og tilrettelegging	7
Råd og veiledning.....	8
Eldre tids kulturminner	9
Busettinger.....	9
Fangstgroper	10
Gravhauger	11
Bautaer og offerstein	11
Kolmiler og jarnvinneanlegg	11
Åkerreiner	12
Religiøse kulturminner fra mellomalderen.....	12
Nyere tids kulturminner	13
Bygninger i jordbruket	13
Bygninger i skogbruket	19
Offentlige bygg.....	20
Kulturlandskap	21
Teknisk- industrielle kulturminner.....	23
Veger og bruer	25
Jord- og skogbrukets redskaper og bruksgjenstander.....	26
Litteratur.....	27
Vedlegg	28

Forord

Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet. Kulturminnene viser oss utviklingen som danner grunnlaget for dagens samfunn, og er uerstattelige verdier. Som kommune har vi et ansvar for å forvalte disse verdiene på en best mulig måte. Det krever at vi har en god oversikt over hvilke kulturminner som finnes i Høylandet kommune.

Arbeidet med kulturminneplan starta i 2011 ved at kommunene i Indre- Namdal og Leka kommune fikk tilbud fra Nord-Trøndelag fylkeskommune om å delta i prosjektet «Kulturminner i kommunene». For å gjennomføre deltakelse på fagsamlinger og å foreta registreringer av yngre tids kulturminner, fikk hver kommune økonomisk støtte gjennom prosjektet. Høylandet kommune gjorde i tillegg ferdig registreringsarbeidet på eldre tids kulturminner.

Mye av grunnlaget for kulturminnearbeidet de siste ti-åra er tufta på et svært verdifullt arbeid som vart utført av lokale ildsjeler. Jo Skarland må nevnes spesielt her.

Høylandet kommune vil takke Riksantikvaren og N-T fylkeskommune for økonomisk og faglig støtte. Ellers en stor takk til historielaget for verdifull medvirkning, med grendemenn og Per Brembu og Svein Flaas som har ledet registreringsarbeidet på henholdsvis eldre- og nyere tids kulturminner.

Gjennom prosjektet har vi også fått gjennomført en kontrollregistrering av SEFRAK-registeret (bygninger fra før år 1900). Det opprinnelige SEFRAK-registeret var fra 1980, og gjennom kontrollregistreringa fikk vi både en del nye registreringer og tatt bort bygninger som er ruin eller revet. Vi takker masterstudentene i kulturminneforvaltning Siv Amundsen og Anne Marie E. Valderaune for utført studentoppgave som er til god nytte for oss.

Hege Nordheim-Viken

ordfører

Innledning

I arbeidet med kulturminneplan for Høylandet kommune, har vi kartlagt kulturminner fra både eldre og yngre tid. Vi har i tillegg mye som er samla gjennom tidligere arbeider, og som det henvises til i teksten og i litteraturoversikten. Her må spesielt nevnes bygdebøkene for Høylandet som har samla svært mye verdifull informasjon på svært mange områder. Bind 1-2 er slektshistorie, bind 3-5 tar for seg alle relevante tema i kulturminnesammenheng.

Registrering av eldre tids kulturminner (før år 1537) er lagra og kan finnes i Riksantikvarens base «Askeladden» (<http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Askeladden/>). Disse kulturminnene er automatisk freda gjennom kulturminneloven. Registrering av yngre tids kulturminner (etter år 1537) er lagra på Riksantikvarens base «Kulturminnesøk» (www.kulturminnesok.no). Mange av disse kulturminnene er verneverdige, men vi har ingen freda bygninger eller kulturmiljø i Høylandet. Planen vil peke på de mest verdifulle kulturminnene fra nyere tid, og foreslå tiltak for å ta vare på disse til glede for våre etterkommere.

Hovedmålsettinga for kulturminneplan for Høylandet kommune er å få en oversikt over kulturminnene i kommunen, sikre forutsigbarhet og langsiktighet i kulturminneforvaltninga og å forenkle og effektivisere kommunens arbeid i plan- og byggesaker. Planen skal fremme kunnskap om kulturminnene og den verdien de har som en del av vår kulturarv og identitet. Gjennom planen skal vi i tillegg til prioritering av tiltak på kulturminner/kulturmiljø også legge vekt på tilrettelegging mht. tilgjengelighet og opplevelseskvalitet for befolkningen og til undervisning i skolen.

Kulturminner som stammer fra den samiske kulturen er underrepresentert i planen. Ut over det som er beskrevet i et eget kapittel i bygdeboka (bind 3, kap 5) med bl.a. Lelisestu, er det bare noen få registreringer i «Askeladden». Sametinget har satt i gang et registreringsarbeid, slik at vi regner med at listen over samiske kulturminner etter hvert vil tilta i omfang. Nevnes må også «Folldalstromma» som vart beslaglagt i første halvdel av 1700-tallet og som nå er i museum i Meiningen i Tyskland.

Vi må også regne med at mange av de eldre kulturminna er godt gjemt og at noen av dem vil «dukke opp» på et senere tidspunkt.

De verdifulle kulturminna

Det eldste enkeltfunnet vi har i Høylandet, er en flåkniv i skifrig sandstein som ble funnet på Lona gnr. 105/2 i 1975. Arkeologer har tidfesta kniven til yngre steinalder, og den er altså 3-4000 år gammel. Vi finner tidlige spor etter menneskelig aktivitet og samfunnsbygging på Rinnmoan i

Vassbotna med rydningsrøyser, åkerreiner, hustufter og gravrøyser.

Fra bronsealderen fram til i dag finnes det svært mange spor etter mennesker som har bodd og virket i bygda.

Kulturminner kan være en dør inn i nær eller fjern historie, og representerer derfor en verdi for samfunnet.

Kulturminnene er også uerstattelige verdier. Et Kulturminne som blir borte eller ødelegges, kan noen ganger kopieres, men aldri erstattes. Derfor er det viktig å være bevisst hvilke kulturminner som er spesielt verdifulle for samfunnet, slik at disse kan tas vare på for framtida.

Verdisetting av kulturminner kan imidlertid være vanskelig. Riksantikvaren deler kulturminnene inn i tre verdinivå, - nasjonal, regional og lokal verdi. Verdiene knyttes til begreper som kunnskap, opplevelse, identitet, estetikk og bruk. I tillegg vektlegges andre vesentlige egenskaper ved det enkelte kulturminnet, som for eksempel alder, autentisitet, sjeldenhet og representativitet. I Høylandet kommune har vi kulturminner som kan tilskrives alle de tre kategoriene, men mest på lokal verdi.

Kulturminner i Høylandet – grunnlaget for planen

Med kulturminnelovens vide definisjon av hva som er et kulturminne – alle spor etter menneskelig aktivitet – sier det seg selv at ikke alt kan tas vare på. Hvilke kulturminner i Høylandet er det da spesielt viktig å verne om? Denne planen forsøker å gi noen svar på dette spørsmålet. Det betyr likevel ikke at alle verneverdige og viktige kulturminner har kommet med. Planen må derfor først og fremst betraktes som begynnelsen på en prosess og på et langsiktig og strategisk arbeid.

SLIK DEFINERES KULTURMINNER I LOV OM KULTURMINNER (§2):

«Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg hendelser, tru og tradisjoner til».

Det er vanlig å dele inn kulturminner i to kategorier;- immaterielle og materielle. Lokale tradisjoner, segn, myter, historier, stedsnavn, musikk og håndverkstradisjoner er eksempler på immaterielle kulturminner. Materielle kulturminner er faste kulturminner som f.eks. gravhauger, bygninger, bruer, buplasser og gjenstander. Denne planen omfatter de faste kulturminnene.

Planens oppbygging

Kulturminneplanen har fått en tematisk og ikke geografisk oppbygging. Dette skyldes i hovedsak at kulturminnene også kategoriseres på denne måten i den øvrige kulturminneforvaltningen.

Hvert kapittel inneholder en oversikt over målsettinger og tiltak som det skal jobbes etter i planperioden. En samlet oversikt over alle tiltak i prioritert rekkefølge følger også som et eget vedlegg. Bak i planen ligger det også en oversikt over registrerte kulturminner som ellers ikke omtales spesielt i teksten.

Hammer bru.

Hvordan tar vi vare på kulturminnene?

For mange har ordet «vern» en negativ klang, og forbindes med begrensninger og økonomiske forpliktelser. Noen kulturminner er av en slik art at samfunnet tar grep som ikke alle er enige i. Da er det viktig å holde fast ved at kulturminnene er verdier som skal forvaltes på vegne av framtidige generasjoner. Vernearbeidet kan gi mange muligheter, og det finnes flere muligheter å velge mellom. Hovedutfordringen er å finne de gode løsningene for hvert enkelt kulturminne, og bruke virkemidlene kreativt og hensiktsmessig.

Virkemidlene som kan tas i bruk for å ta vare på kulturminner deles gjerne inn i fem kategorier:

a) lovverk, b) stortingsmeldinger og planverk, c) økonomiske støtteordninger, d) formidling og tilrettelegging og e) råd og veiledning.

Lovverk

Det er i hovedsak to lover som benyttes for å ta vare på spesielt verdifulle kulturminner: kulturminneloven og plan- og bygningsloven. Kulturminneloven forvaltes av Riksantikvaren på nasjonalt nivå og fylkeskommuner, Sameting, arkeologiske landsdelsmuseer på regionalt nivå. Det finnes egne forskrifter som skisserer ansvar og myndighet til hver av disse instansene.

Alle kulturminner som er eldre enn 1537, og stående byggverk som er fra før 1650, er automatisk fredet etter kulturminneloven. Det betyr at de er fredet i kraft av sin alder og dermed underlagt beskyttelse mot ødelegging. Loven åpner også for at nyere tids kulturminner kan fredes gjennom enkeltvedtak.

I Høylandet kommune kjenner vi til om lag 370 kulturminner som er automatisk fredet, men ingen som er fredet gjennom enkeltvedtak. Hammer bru står på Landsvernplanen for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner, ei liste over bruer som vurderes freda. På landsbasis er det også kun 1 prosent av alle bygninger fra før 1900 som er freda gjennom kulturminneloven. Det betyr at svært mange verdifulle kulturminner ikke er beskyttet og må tas vare på ved hjelp av andre virkemidler, for eksempel ved hjelp av plan- og bygningsloven. Gjennom denne loven kan også kommunene bidra til å gi spesielt verdifulle kulturminner formelt vern. Dette kan gjøres både i arealplansammenheng og i enkeltsaker. I plansammenheng betegnes slike områder for «hensynssone». Kommunen har også hjemmel til å gi pålegg om utbedring av eksisterende bygninger, såfremt de vil gi en vesentlig forbedring av byggverkets funksjon – av hensyn til bevaringsverdi.

PLAN- OG BYGNINGSLOVEN (PBL) I KULTURMINNEFORVALTNINGEN

PBL er et av kommunens verktøy i forvaltningen av kulturminner, og hensynet til disse nevnes flere steder i loven:

§ 11-8 omhandler ulike hensynssoner: «kommuneplanens arealdel skal i nødvendig utstrekning vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal. Hensyn og forhold som inngår i andre ledd, bokstav a til f, skal markeres i arealplanen som hensynssoner med tilhørende retningslinjer og bestemmelser». Bokstav c og d knyttes til kulturminner.

§ 11-9 slår fast at kommunen, uavhengig av kommuneplanens arealformål, også kan vedta bestemmelser om ulike hensyn der pkt 7 omhandler bevaring av eksisterende bygninger og andre kulturmiljø.

§ 12-7 gjelder forhold til reguleringsplan. Pkt. 6 omhandler bestemmelser for bygninger, naturtyper og annen verdifull natur.

Planlegging

De aller fleste kulturminner har som nemt ikke beskyttelse gjennom lovverket, og det er viktig at kommunen tar et hovedansvar for å sikre de mest verdifulle kulturminnene. Dette gjøres gjerne i første omgang ved å utvikle en kulturminneplan, og det arbeides med dette parallelt i IN-kommunene. En kartlegging og oversikt over hva som finnes av verdifulle kulturminner i kommunen vil i seg selv øke bevisstheten og være positivt for vernearbeidet. Lokalkunnskap er dessuten en forutsetning for å finne kreative og gode løsninger på kulturminnefeltet. Kulturminneplanen vil deretter kunne bli et godt verktøy i byggesaksbehandling og videre plan- og utviklingsarbeid i kommunen. Suksesskriteriene er at planen er godt tverrfaglig forankret i administrasjonen og hos politikerne, og blir fulgt opp i praksis og at tiltak prioriteres i budsjettssammenheng.

For videre lesing vises til Handlingsprogram for kulturminnepolitikk fra NTFK og stortingsmeldinger på området og de nasjonale forventningene til regional og lokal planlegging vedtatt i Kgl. res. 2011; <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kld/dok/veiledninger/2011/nasjonale-forventninger.html?id=649923>

Økonomiske støtteordninger

Fredning eller vern vil i seg selv kun gi begrenset beskyttelse for det enkelte kulturminne. Det aller viktigste er at eier selv er positiv og motivert for å ta vare på kulturminnet, noe som gjerne krever både kunnskap og økonomiske ressurser. Det er derfor viktig at kulturminneforvaltningen på alle nivå legger til rette for dette.

Det finnes ulike statlige tilskuddsordninger som eiere av kulturminner kan søke på. Riksantikvarens post til freda kulturminner, SMIL, RMP, Sametinget og Norsk kulturminnefond. I tillegg kommer noen private ordninger som stiftelsen UNI mfl.

Statlige og regionale tilskudd dekker imidlertid bare en mindre del av kostnadene knyttet til skjøtsel, vedlikehold og restaurering. Det er derfor viktig at kommuner følger opp med lokale ordninger, spesielt til forprosjekt som i neste omgang kan utløse sentrale midler.

Formidling og tilrettelegging

Formålet med kulturminnearbeidet er først og fremst å legge et grunnlag for opplevelser, kunnskap og identitet hos befolkningen. Derfor bør formidlingsarbeidet være en sentral del av kommunens satsing på kulturminner. Økt kunnskap vil på lenger sikt kunne føre til at flere ser verdien i å ta vare på kulturminnene i Høylandet. Det er mange måter å formidle og legge til rette på. Utfordringen er å velge de rette historiene og formidle dem på en fengende måte til ulike målgrupper. I den grad det er mulig, må tilrettelegging skje etter prinsipper om universell utforming, slik at alle kan delta på lik linje.

GENERELLE MÅLSETTINGER

- God forvaltning, formidling og tilrettelegging av verdifulle kulturminner i Høylandet
- Prioritering med hensyn til tilrettelegging, istandsetting og byggesaksbehandling
- Skape kunnskap om og begeistring for kulturminner
- Kartlegge og registrere kulturminner som ikke omtales i planen
- Universell utforming så langt det er mulig

Råd og veiledning

Et av de viktigste virkemidlene er å sørge for at eiere har tilgang på gode råd og god veiledning. Dette gjelder både hvordan de praktiske skal ta vare på kulturminnene på best mulig måte, hvordan de kan tilrettelegges for bruk, og hvordan de kan søke om tilskudd.

Hvem kan tilby veiledning? Kommunen, Museer, Stiklestad nasjonale kultursenter og håndverkere med utdanning kan gi råd og veiledning.

For kommunen er det effektivt å kunne ha noen penger å gi folk til planlegging, slik at de kan kjøpe seg kompetanse fra håndverkere. Kommunen kan også initiere kurs i aktuelle tema.

Nettsider som gir god veiledning: bygg og bevar, trøndersk byggeskikk mfl.

Eldre tids kulturminner

Kulturminnene er vår mulighet til møte mellom fortid og nåtid. Slike møter skaper gjerne en opplevelse av nærhet til fortidens mennesker som bodde og levde i dette miljøet. Kulturminner fra før reformasjonen i 1537, er automatisk fredet. Slike fornminner ligger ofte mer eller mindre skjult i terrenget. Dermed er det spesielt viktig å legge til rette for informasjon og tilgjengelighet. God og levende formidling er avgjørende for opplevelsen og forståelsen av kulturminnet. Formidling på selve stedet der fornminnet er, kan gi ytterligere kjennskap til hvordan menneskene levde og virket.

Høylandet kommune har store forekomster av fornminner. De eldste funna er lausfunn fra steinalderen, og er oppbevarte på Vitenskapsmuseet. Bygdebok bd. 3kap. 1 s. 23-44 beskriver funn og tidlig busetting. Her nevnes flåkniv i skifrig sandstein fra Lona gnr 105/2 som vart funnet i 1975. Andre gamle funn er spydspiss av skifer og ovalt fiskesøkke fra Eid, begge fra yngre steinalder. Fra samme periode vart det i 1972 det funnet stridsøk av blågrønn bergart på Hammer 88/1. En kan også regne med at enkelte funn ligger i hus i bygda. Rapport DKNVS arkeologisk serie 1982:5 rapporterer om mange funn som senere er tapt. Oversikt over løsfunn står i bygdeboka bd. 3 s. 34-36.

Busettinger

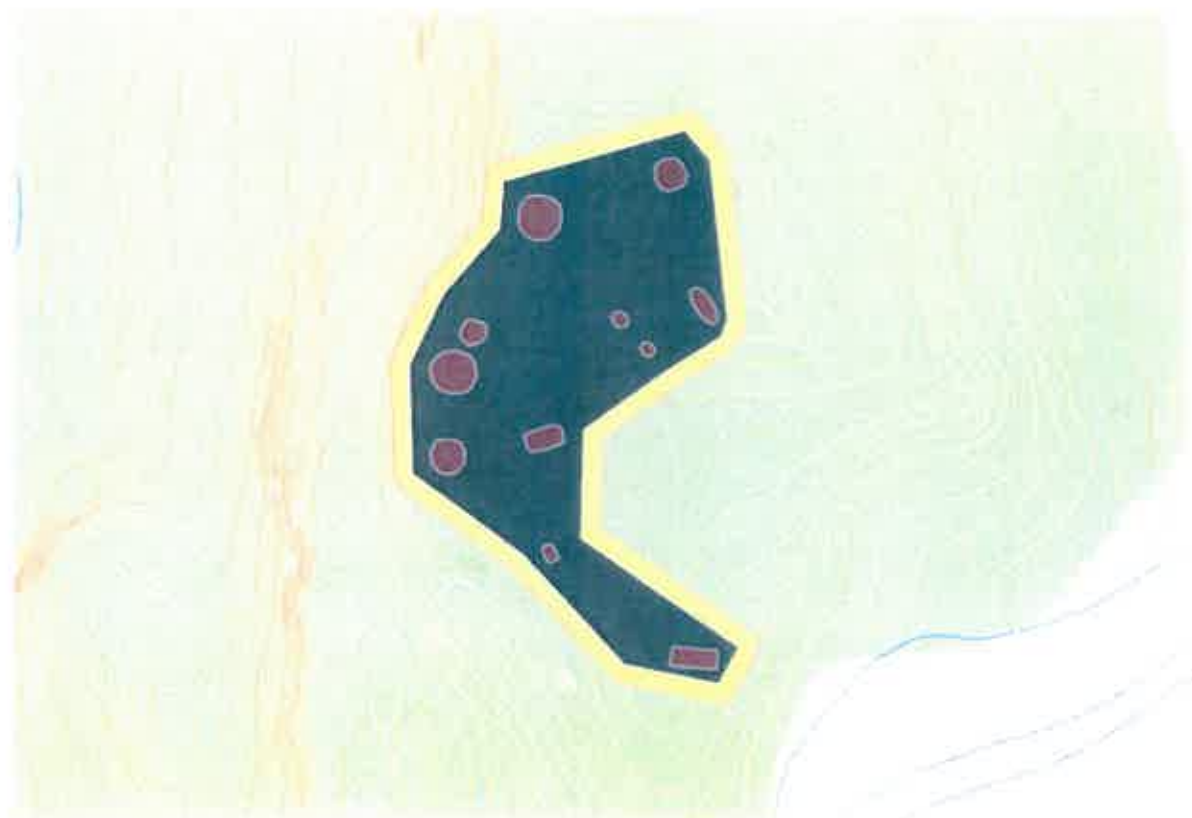
Tidlig busetting er registrert med to funn i «Askeladden», på Hammer og Eid (Rinnmoan).

På Rinnmoan vart det på 1977 gjort en del undersøkelser av Vitenskapsmuseet, men det skulle vært gjort mer. I bygdeboka bd. 3 kap. 3 s149 står det fra dette arbeidet: På Rinnmoan ligger det en stor åkerrein på tvers av en sørvendt li. Her avgrenser den åkrene fra en myr nedenfor. Den nedre reina er delt i to nesten sammenhengende stykker på til sammen 85 m lengde. På kanten av platået 65 m oppe, er det ikke noen «åkerhakk», men en ny åkerrein. Det skyldes at bak denne åkerreina ligger det nok en åkerrein av omtrent samme lengde som inne på platået 60-70 m innenfor kantreina. Til side for åkrene – helt oppe på berget ovenfor platået, fant man tuftene av gården. To like hus står ved siden av hverandre. Antakeligvis er det uthus. Begge er 14 m lange og 4 m brede. På tvers ligger tuftene av en bygning som har vært 11 x 3 m. På tunet var det tykke kulturlag. Det vart funnet 29 større og mindre gravrøyser og gravhauger. Busettinga er datert til jernalder, trolig merovingertid.

TIDSAKSE

Eldre steinalder:	10000-4000 f. Kr
Yngre steinalder:	4000-1800 f. Kr
Eldre bronsealder:	1800- 1000 f. Kr
Yngre bronsealder:	1000-500 f. Kr
Eldre jernalder :	500 f. – 570 e. Kr.
Folkevandringstid:	400-570 e.Kr
Yngre jernalder :	570 – 1050
Merovingertid	570-800
Vikingtid:	800–1050
Middelalder:	1050 – 1537
Nyere tid	E. reformasj 1537

På Hammer vart det gjort funn av sannsynlig bosetting under registreringsarbeidet i 2012. Figuren nedenfor viser plasseringa av i alt 11 objekter (hustuffer, røyser og hauger) slik som de ligger i Askeladden:

Målestokk 1:1306

Feltet ligger ute på berget på Lian ovenfor gårdene, og er vurdert til å være fra jernalderen. Området ligger i gangavstand fra skolen, og kan være egnet til et formidlingsopplegg som tilbys i Den kulturelle skolesekken. Dette krever økt kunnskap og arbeide med videre undersøkelser.

Fangstgroper

Næringsgrunnlaget for de første busitterene her i bygda har i hovedsak vært jakt, fangst og fiske. Skogen har stått tett med furu og bjørk og andre lauvtreslag. Seinere, sannsynligvis rundt overgangen mellom jernalder og mellomalder vandra grana inn fra øst.

Dyregraver er den eldste måten å fange dyr på. På Høylandet er det funnet mange slike. Det er registrert 54 fangstgroper og 20 fangstlokaliteter i Askeladden. Gravene kunne ha forskjellig utforming, der elggravene var størst, opp til 4 m lange og 2-3 m djupe, ofte fleire graver sett opp i system der dyra måtte passere. Namn som Grova (Råum, Mørkved og Halbostad) og Dyrmyrgrova på Kjølstad er eksempel på namn der det trulig har vært dyregraver. På Råmoen ligger det gravhauger og fangstgrop lett tilgjengelige like ved vegen. Tre fangstgroper ved Loddoenget skytebane er mer instruktive. En kan lett forstå elgtrekket og fangstmännens mottrekk.

Gravhauger

Askeladden opererer med 37 gravfelt, 160 gravhauger, 53 gravminner og 14 gravrøyser. Den beste samlinga av hauger, finner vi på Råum, gnr. 84/1. Her er det 10 hauger, lange og runde. Disse er ikke kartfesta i Askeladden ennå. På Bokkamoen (Tyldum Lille) var det et stort felt med 13 gravhauger. Nå er det 5 igjen, - bla langhaug og stjerneforma haug. Fire gravminner og tre gravrøyser er av samisk opprinnelse. På en tange på sørsida av Krokvatnet (Hognesfjellet) er det gravlagt ei samekvinne. Ved Hognessetran skal det også være ei samegrav.

Tyngda av gravminner i Høylandet finner vi på «Sørsida» f.o.m. Åvassmark t.o.m. Råm. Dette tyder på at grendene her var busatt i yngre jernalder, og at det var betydelig ferdsel både på langs av dalen og fra Sørsida til Harran.

Mer om gravhauger i bygdeboka bd. 3, s36-41.

Bautaer og offerstein

Det er registrert 3 bautasteiner og en offerstein i Askeladden. Offersteinen av samisk opprinnelse ligger på toppen av Langfjella på Kongsmoen med følgende beskrivelse i Askeladden: «Offersted/mulige graver. Steinblokk 2x4m som e kløyvd i to danner sprekk i retn VNV-ØSØ. Et stort antall steiner oppmurt inne i sprekken. Kan være grav. Liten steinsetting ca 16m N for den store steinen kan også være rester etter en gravplass».

Da Gerhard Schøning reiste gjennom Namdalen i 1774, omtalte han i en rapport om bautastein på Grongstad og Hammer. Bautasteinen på Grongstad er flytta etter gjenfunn på Botnesvollen og blir kalla jutulpilen. Sagnet forteller at jutulene på Skarlandsfjellet og Eidsfjellet skaut etter hverandre, men at pilene ikke nådde fram, og landa på Hammer og Grongstad.

Den mest autentiske bautaen finner vi på gnr. 93/5 i Vassbotna på toppen av lia ovafor dyrkamarka s.ø. for Seterhaugen. I skogbotnet rundt bautaen kan det skimtes en steinring som er mye overvokst av mose.

Mellom Vika og Tømmermoen er det funnet en steinring med status uavklart.

Kolmiler og jarnvinneanlegg

Det er registrert tre kolmiler og 4 jarnvinneanlegg hos Riksantikvaren.

På Øy gnr. 78/7 fant man ved jorddyrking store mengder avlko (jarnslag) på ei myrlendt slette ved Øyvatnet. Her er det også mulig at det er funnet en jernvinneovn (uavklart). For å smelte myrmalmen, vart det brukt trekol, og det er funnet på naboeiendommen 77/1. Karl L. Mørkved fant

jarnblåster vest for Almåsgrønningen og ved Bardikmyra på Skarland (fra bygdeboka). Like nord for Flyåa vart det dekt av slagglumper i to skjæringer for traktorveg. Terrenget på begge sider av Flyåa synes aktuelt for søk etter jarnvinneanlegg.

Åkerreiner

Det er registrert åkerreiner/dyrkingsspor datering jernalder/middelalder i Aunet 103/1 og på Rinnmoan gnr 93/5 og ei dyrkingsflate på Flått gnr 82/3.

Åkerreinene på Rinnmoan vart undersøkt av Vitenskapsmuseet i 1977 og er presentert i en egen rapport i gul serie 1982:7.

Religiøse kulturminner fra mellomalderen

Av gammelt kirkeinventar har vi Høylandsteppet, prosesjonskrusifikset og alterskapet. Teppet og alterskapet er oppbevart på vitenskapsmuseet, og en kopi av teppet henger i kirka. Krusifikset er tidfesta til midten av 1200-tallet, teppet til siste del av 1100-åra, og alterskapet til slutten av 1470-åra.

MÅLSETTING

God tilrettelegging med hensyn til tilgjengelighet og opplevelseskvalitet rundt 8 utvalgte eldre tids kulturminner i Høylandet.

- Busettinger på Rinnmoan og Hammer
- Fangstgroper på Loddoenget
- Gravhauger i Mørkvedmoan, på Råum og Kjølstad
- Bauta sø. for Seterhaugen, Vassbotna
- Jarnvinneanlegg langs Flyåa

PRIORITERTE TILTAK

- Rinnmoan, skilting og infotavle
- Hammer, skilting og infotavle. Videre arkeologiske undersøkelser og skriving av kompendium (studentoppgave) til bla. skolebruk.
- Loddoenget. Tilrettelegging og oppsetting av info-tavler.
- Råum, Kjølstad og Mørkvedmoan, - lett tilrettelegging for adkomst og oppsetting av informasjonstavler
- Bauta i Vassbotna, rydding av område, skilte adkomst og sette opp infotavle.
- Undersøke plassering av jarnvinneanlegg langs Flyåa (Åmundmyråsen)

Nyere tids kulturminner

Kulturminner fra etter reformatorisk tid (etter 1537) er i stor grad bygninger, men også anlegg som veger og bruer, spor etter mineralutvinning, utmarksslått og beiting mm. Spor etter jord- og skogbruk setter hovedpreg på kulturlandskapet. Gårdstun, setertun, skogstuer, fløtningsinnretninger og spor etter kvernbruk, sagbruk og utmarkslåtter er eksempler på dette. Videre doninger og redskap som vart brukt i landbruk og i husholdninga på gårdene, men også immaterielle kulturminner som segn og historier, dialekt, sed og skikk.

Bygninger i jordbruket

Bygninger er en kilde til historie, og gir kunnskap om håndverk, teknikker og driftsformer. De skaper også identitet og gir et område særpreg gjennom byggeskikk og plassering i landskapet. I 1970-åra vart det starta opp et nasjonalt prosjekt med målsetting om å registrere alle bygninger fra før 1900. Stadig flere kulturminner vart revet eller ødelagt, og viktig dokumentasjon og informasjon om bygningsarven var i ferd med å gå tapt. Registreringen satte søkelys på, og var et verktøy for å motvirke denne negative utviklinga. Arbeidet var i regi av Sekretariatet For Registrering Av Faste Kulturminner og disse bygningene ligger nå i SEFRAK-registeret. I Høylandet gjorde Jo Skarland mye av forarbeidet i 1976, og SEFRAK-register for Høylandet vart laga i 1980. I 2013 foretok to masterstudenter i kulturminneforvaltning kontrollregistrering av SEFRAK-registeret i kommunen. Vi fikk etter dette en oversikt over avgang av bygninger, men også noen få nyregistreringer som ikke var med i første runde.

SEFRAK-bygninger er kategorisert som A, B eller C, og kontrollregistreringa i 2013 har slik gradering. Bygninger i kategori A har et fredningspotensial etter Kulturminneloven, mens B-bygg er aktuelle for bevaring etter Plan- og bygningsloven. C-bygg er kun knyttet opp til PBL generelle bestemmelser. Kategoriseringen vart gjort på grunnlag av evaluering med utgangspunkt i alder, autentisitet, representativitet, sjeldenhet, arkitektonisk/kunstnerisk, identitet/symbol, historisk/pedagogisk, miljøverdi/strøksverdi og verneverdi som summen av disse kriteriene. Status som A- eller B-bygg i registeret betyr altså ikke at bygningen er fredet eller vernet. Den er kun definert som frednings- eller verneverdig. At en bygning eller bygningsmiljø er verneverdig, betyr at vi mener at det er verdifullt å ta vare på for ettertiden. Det er dermed opp til hver enkelt eier og kommune hvordan disse verdiene forvaltes. Det er derfor viktig at Høylandet kommune ser helhetlig på grunnlagsmaterialet som SEFRAK-registreringa har gitt, og har dialog med eierne der det legges en strategi for hvordan bygningene kan tas vare på. I enkeltsaker vil registeret fungere som et varsel til kommunen om at det bør gjøres en lokal verne vurdering av bygningen før det eventuelt gis tillatelse til rivning.

Fredning og verning

- Fredning skjer ved enkeltvedtak hjemlet i kulturminneloven - av Riksantikvaren.
- Vering skjer ved å ta i bruk «hensynssone» og særlige bestemmelser hjemlet i plan- og bygningsloven - av kommunen.

Tabellen nedenfor viser antallet SEFRAK-registrerte bygninger i de ulike kretsene i 1980 og 2013:

Krets	Navn	Objekter 1980	Objekter 2013	Avgang %	Nyregistreringer
1	Vassbotn	10	8	20	0
2	Grongstad	29	17	41	0
3	Tyldum	19	16	16	4
4	Skarland	47	41	13	8
5	Okstad	21	15	29	2
6	Flått	16	10	38	1
7	Øie	21	16	24	1
8	Kongsmoen	19	7	63	0
Sum		182	130	28,6	16

Avgang av bygninger etter 1980-registreringa blir etter dette ca. 0,9 prosent pr. år i gjennomsnitt.

Nedenfor er det satt opp en fordeling etter bygningstype:

Bygningstype	Registreringer 1980	Registreringer 2013	Tap antall
Våningshus	102	76	-26
Stabbur	50	38	-12
Fjøs	7	14	+7
Andre tunbygg	4	7	+3
Seter	9	6	-3
Jordkjeller	2	2	0
Fiskestue	1	1	0
Offentlig mrk. bygg	2	1	-1
Hytte	3	1	-2

På grunn av 16 nyregistreringer kommer her noen bygningstyper i pluss. De to bygningstypene som har hatt størst avgang, er våningshus og stabbur. Dette er nok en naturlig følge av at det er denne bygningstypen som er og har vært sterkest representert av eldre bebyggelse.

Litt om de ulike hustypene

Våningshuset

Treromsstua er, på lik linje med andre bygder i Norge, utgangspunktet for Namdalslåna. Låna utvikla seg fra treromsstue til flerfamiliehus på flere måter. Treromsstua er ofte kjernen i det trønderiske våningshuset. Trønderlåna er med sitt karakteristiske trekk, det lange toetasjes våningshuset, Trøndelags viktigste bidrag til den norske byggeskikken. Den karakteristiske utforminga og plasseringa høgt i landskapet gjør dem til viktige tradisjonsbærere.

Sveitserstilen fikk relativt begrensa innflytelse på Høylandet, men vi merker den med dekorerte vindskier, vindusinnramminger og verandaer.

Fjøs

Fra gammelt av hadde hver funksjon i driftsopplegget et eget laftet bygg. Dermed kunne det være opp til 15-20 bygg på ett bruk. Tidlig på 1800-tallet begynte man å kombinere flere av de ulike funksjonene i samme bygning. I starten vart alt organisert på ett plan, men etter kvart vart høyrommet lagt opp i andre etasje. Fjøset måtte da gjøres sterkere og var oppført i tømmerlaft eller steinmur (rundt 1900), mens høyloftet skulle være lettere og vart oppført i bindingsverk. Disse kombinerte driftsbygningene er fremdeles de vanligste på Høylandet, og ofte er de en integrert del i et større og moderne anlegg. Det har ellers vært en stor avgang av eldre driftsbygninger pga. etterkrigstidens rasjonalisering og omlegging. Mange bygg vart da uhensiktsmessige, overflødige eller ubrukelige. Dette førte til rivning, ombygging eller forfall.

Stabbur

Stabburets funksjon gjorde at det hadde en svært viktig plass i gårdssamfunnet og tunoppbyggingen. I Namdalen har stabburet stått på siden av tunet, mellom våningshus og driftsbygning. I Høylandet er stabburet nesten uten unntak panelt. Ofte har hver husholdning hatt vert sitt bur. Det var derfor ikke uvanlig med to bur ofte bygd sammen og med to innganger. I Høylandet forekommer det også at de er satt sammen med inngangene mot hverandre og med felles ytterdør. Utover 1900-tallet vart laftekassen erstatta av bindingsverk. Det vart, i motsetning til fjøsa, beholdt etter at den opprinnelige funksjon, som lagringssted for mat og klær, var redusert eller borte. I dag fungerer mange stabbur som oppbevaringssted for gamle bruksgjenstander.

Eldhus

Eldhusa låg et stykke fra tunet pga. brannfaren. I eldhusa var det ofte både bakaromn og esse. I tillegg til baking og smiing, kunne huset og brukes til tørking av korn og til pressing av tvitre (vadmél) på «tøypersa».

På Råum bnr. 4 er det bygd opp ei ny «mekkjinn» rundt en gammel steinomn der huset blir nå brukt til røyking av kjøtt. Historisk var bruken trulig også bla. tørking av korn, lin og kjøtt. Mekkjinna var ofte felles for alle gårdene i grenda.

Sammarfjøs

Sammarfjøsa lå ofte i innmarksbeitet, mot utmarka, og her vart kyrne mjølka i sommerhalvåret i den tida de ikke var på setra. På den måten fikk en nytta innmarksbeiter og utmarksbeiter, men også verna dyrka mark ved gården mot dyra. Sammarfjøset gikk ut av bruk på 1950-60tallet eller tidligere.

Det er bevart noen få sammarfjøs, og sammarfjøset på Råum bnr. 4 er nok et av de eldre, og det er i god forfatning. Det er gitt SMIL-midler til bevaring av dette fjøset. Ett hus på Øy gnr. 78/3 er trulig eldre, men det er meir påkjent.

Loddo (løe)

Storparten av vinterfåret vart høsta i utmarka, på gressmyr og elveøyrrer. Etter tørking vart høyet lagra i løer eller høystakker i utmarka ved slåttemyra/slåtteeenga. Setervollen hadde ei eiga seterloddo eller egen stakk som vart gjerda inn. Setervollen vart slått midtsommers, og beita først på håa på seinsommeren. Vi har ingen intakte løer, men ennå en del ruiner etter gamle løer. Stakkstenger var det over alt,- i myrgjøter og gressdaler i fjellet.

Det blir satt opp en kopi av «Sjur-loddo» i Romstadjellet vest for Rosåsen.

Seterhus

I Overhalla bygdebok står det at en firedel av gårdene drev setring i 1723. Amund Helland skriver i «Topografisk statistikk» at det var 50 setrer i Høylandet. Lokalhistorikere har kommet fram til at riktig tall må være rundt 150. Seterbruk og utmarksslått var en betingelse for at gårdene kunne deles opp og utvides.

Seterhusa vart stort sett bygd etter to modeller. Enten var det en sval (mellomgang) med ildsted for ostekoking mellom mastu (matstu) og eldhus (oppholdsrom), eller mastu og eldhus vart bygd uten sval. I det siste tilfellet foregikk ostekokinga under et skråtak eller i et eget hus kombinert med vedbod (sjytj).

Fjøset på setra lå høvelig langt fra eldhuset, og med enten langvegg eller tverrenden utenom gjerdet.

Det står en god del eldhus som er tatt vare på, men de andre seterhusa er for det meste borte. Bare Råumsetra er intakt med alle hus med unntak av seterloddo som er ruin.

Kvennhus

Kornet var det viktigste næringsmiddelet i eldre tider, og det mest nødvendige å ta vare på. Et frostår eller uår på kornavlinga var det samme som sult og nød. I slike år måtte en ty til barkebrødet. Redskap for kornbehandling er beskrevet i bygdeboka bd. 3 s 260-277. Det er funnet handkverner i graver fra vikingetida på Brembu og Listryldum. Vassdrevet kvern kom i bruk seint i mellomalderen, også seint som i 1919 var det ennå 8000 bekkkverner i Norge som var drevet av kvennkall. I 1621 var det betalt kvernskatt på 13 kverner i Høylandet, mens det i 1723 var 22 og i 1780 10 stk.

Vi har ingen bevarte kvennhus i kommunen, bare noen kvennsteiner som enten ligger der de var i bruk eller er tatt heim som et minne om ei svunnen tid. Vi har flere stadnamn som forteller om kvernbruk.

Andre hus

Her må spesielt nevnes «Fangehytta», som har en svært spesiell sosialhistorie. Hytta var overnattingssted for straff-fanger i et kalksteinsbrudd på Skarland i nærheten av setran. Etter dette vart ho sett opp som loddo på Skarland på neset nord for Bessmorhylla. Da det vart sagbruk i Råfossen vart ho flytta dit. Da Grøtåvegen vart bygd, var ho kvilbu der. Til sist vart ho brukt som

kvilbu under restaureringa på Romstadsetran, og står nå ovafor setervollen der og er i ganske dårlig forfatning.

Stamphus hadde stampeanlegg som vart brukt til framstilling av tvitre (vadmel) og ullfilt. Formålet med stamping av ulltøy var at ulla skulle filte seg sammen (tøvast) og gjøre veven tettere. Vev av sterkt tvunnet renning og svakere tvunnet innslag vart brukt, og veven kunne stampes hardt eller lettere alt etter hva tøyet skulle brukes til. Stamping av ullvev tok trulig til rundt 1850. Det har vært aktivitet på enkelte anlegg til rundt 1920. Det eneste minnet vi har på Høylandet er namnet Stamphushøla som ligger nedenfor Sjørendammen i Nordåa. Det er tatt vare på noen stamphus andre steder, bla ved Rørosmuseet.

Husmannsplasser

Husmannsvesenet starta tidlig på 1700-tallet, og tok seg kraftig opp mot slutten av hundreåret. Folketellinga i 1769 viser at her var 381 fastboende. Allerede ved tellinga i 1801 hadde dette økt til 520 personer og antallet husmannsplasser til 25. Den største økningen i folketall og plasser hadde vi etter 1845. Da var det også stor innvandring fra Gudbrandsdalen etter flere uår og stor nød der. Husmannsplassene i Namdalen var jamt over større enn på Østlandet og Vestlandet. På Høylandet var plassene gjerne 5-30 mål pluss en skogteig og fri hamning i utmarka. Husmannshistoria avtok mot århundreskiftet, og vart for Høylandets del i hovedsak avvikla i løpet av 1930-åra. Einar Østby var vår siste husmann. Han vart sjøleier i 1952.

Mange av de største plassene utvikla seg til småbruk som enten vart avvikla på 1960-70 tallet, eller har vokst vidare og er i drift den dag i dag.

Husmannsstua fra Hognes er restaurert og står nå på Høylandstunet. Hammersvedet er et eksempel på en husmannsplass som utvikla seg vidare som småbruk og var i drift til fram på 1970-tallet. Her står alle husa, og fjøset med husdyrromma er tatt vare på og er en god dokumentasjon på denne delen av jordbrukshistoria.

MÅLSETTING

Ta vare på et utvalg av SEFRAK-bygg fra ulike bruksområder og hustyper ved å gi dem en spesiell status bla. mht. oppfølging i søknadsprosesser.

Framheve bygningsmiljø der hus står i en helhet.

UTVALGTE KULTURMINNER OG PRIORITERTE TILTAK

- Våningshus
  - Lelisestu Almåsberg (102/8)
  - Sofiastu Almås (102/3)
  - Sammarstu Aavatsmark (90/1)
  - Okerhuset Flått (82/2)
- Fjøs
  - Sveddiet (Hammersvedet) (88/4)
  - Almåsberg (102/8)
- Stabbur
  - Alle er verdifulle og det foretas ingen rangering mht. tiltak
- Eldhus
  -
- Sammarfjøs
  - Råum 84/4
  - Øie 78/3
- Loddo
  - Sjurloddo (kopi)
- Seterhus
  - Råumsetra 84/3
- Andre hus
  - Fangehytta (101 /1/2)
  - Jordkjellere på Skarland bnr 1 og Kjøglum bnr. 2
- Firkanttun/bygningsmiljø
  - Hammer (88/4)
  - Romstadgrenda
- Aktiv bruk av kommunale SMIL-midler og eventuelt budsjettmidler til spesielt verdifulle bygninger
- Ikke innføre eiendomsskatt på verneverdige bygg
- Gi profesjonell veiledning i vedlikehold og restaurering ved å arrangere kurs med kompetente veiledere
- Ha oversikt over og informere eiere om eksterne støtteordninger og bidra til søknadsprosesser
- Vurdere regulering av spesielt verneverdige bygninger til hensynssoner ved rullering av kommuneplan
- Jobbe for at verneverdige bygninger får et vedlikeholdsprogram
- Inngå samarbeid med historielaget om digitalisering av gamle bilder og formidle dette på en god måte til allmennheten.

Bygninger i skogbruket

Om lag en firedel av arealet i Høylandet er dekt med produktiv skog. Det har neppe vært større tømmerdrifter i Høylandet før 1750. Fra århundreskiftet til 1807 var det gode priser og hogst. I 1820-åra tok skogsdrifta seg opp igjen og det var ca. 70 sagbruk i Namdal fogderi

Skogstuer

Etter kvart som skogbruket tok seg opp i 1840-åra, kom tømmerdriftene lenger bort fra bebyggelsen, og det vart etter kvart behov for skogshusvær under tømmerdrifta. I starten var det primitive forhold med bruk av seterhus som var bygd for sommeropphold. Fjøset var for lavt til å ta inn hesten, som måtte stå ute i barhytte til langt på vinteren. Etter kvart (1855-1860)vart det vanligere med egne skogstuer med to rom på grunnplanet,- ett for mannskap og et for hest. I slutten av 1860-åra kom en ny skogstuetype i bruk,- et toetasjes hus med stall i første og mannskapsrom i andre etasje. Denne hustypen var i bruk til ca. 1920. Det finnes ingen slike hus i distriktet, men det står ett eksemplar fra Furre (Overhalla) på skogbruksmuseet på Elverum og ett på Namdalsmuseet fra Opdal (Overhalla). Etter århundreskiftet kom så den enetasjes skogstua, med stall i en ende og mannskapsrom i den andre, med en midtgang for lagerplass til mat og hestefôr. Denne hustypen holdt seg til 1950-åra. På Namdalsmuseet står det ei slik skogstue fra Okstad bnr. 7. Skogbruksmuseet har også ett eksemplar fra Bjørå. Siste trinn i utviklinga var egne hus for folk og hester. Et eksempel på denne byggemåten finner vi i Åvassmark ved Åvatnet.

Ei skogstue fra Brembu bnr. 3 fra 1940-åra som stod ved Loddoenget er satt i stand og brukes nå som bakarhus på Romstad. Skogstue fra Brembu bnr. 1 er flytta nært gården og fungerer nå som bakarhus. Vi har ellers et fåtall gamle skogshusvær som er tatt vare på og brukes som hytte, bla på Almås bnr. 5. (?)

Fløtningsdammer og tømmerrenner

Fløyting vart vanlig da vass-sagene kom i drift i Namdalen kring 1620. De fleste lå ved sjøen. Sagene oppover i vassdraget er yngre, og saga i Råfossen nevnes først i 1707.

Fløtningsdammer

Fløytingsdammene er nemt av Schønning i 1774: i Namdalen fløytes det fra vanskelige steder ved hjelp av sprengdammer. Etter hvert vart det bygd dammer i nesten kvar bekk og elv, og mange steder ser vi spor etter dammer. I bygdeboka beskrives såleis i alt 53 damanlegg. Damhistorien er godt beskrevet og dokumentert med bilder i prosjektrapport 1995 «Fløtningsinnretninger langs Namsvassdraget» og i bygdeboka bd. 3 s. 355-362.. Dammene står i et utfordrende miljø, med fukt/råte og isgang. En del registreringer i 2013, viste stor forringelse av anlegga bare fra 1995.

Tømmerrenner

Det finnes opplysninger om tømmerrenner i bla. Hjartåsfossen, Brynna, Bjøråa og Grongstadfossen. Det vart bygd renner fra 1853 som vi veit om. Den første renna i Grongstadfossen vart bygd rundt 1860 og stod i 15 år. Den siste renna i fossen vart bygd i 1917, men er nok vedlikeholdt i flere

omganger. Revet rundt 1970. Inntaksdammen («Fosdammen») til tømmerrenna står luftig til på toppen av fossen, og har berga utrolig bra for råte og isgang. Dette kulturminnet ligger relativt lett tilgjengelig og i kort avstand fra skole/kommunesenter. I og med at dette er det eneste faste fløtningsminne vi har igjen og som ikke er ruin, burde det tas vare på ved utskifting av slitte elementer.

MÅLSETTING

- Formidle kunnskap om skogbrukshistoria ved å ta vare på et utvalg av kulturminner og ellers vise til museene og litteraturen.

PRIORITERTE TILTAK

- Ta vare på Fosdammen i Grongstadfossen
- Kartfesting skilting og fotodokumentasjon av alle gamle dammer/damrom
- Skogstua ved Åvatnet i Åvatsmark gnr. 90/1

Offentlige bygg

Denne planen legger ikke opp til målsettinger eller prioriterte tiltak for offentlige bygg. Det vises til bygdebøkene for videre lesing;

Kirker

Kirkene er fylldig beskrevet i bygdeboka, bd. IV s 50-118.

Skole

Skolehistoria er beskrevet i bygdeboka, bd IV s. 119-204. Grendeskolene vart samla til ein skole i 1954, da første nybygget ved Høylandet skole stod ferdig.

Kommunal administrasjon

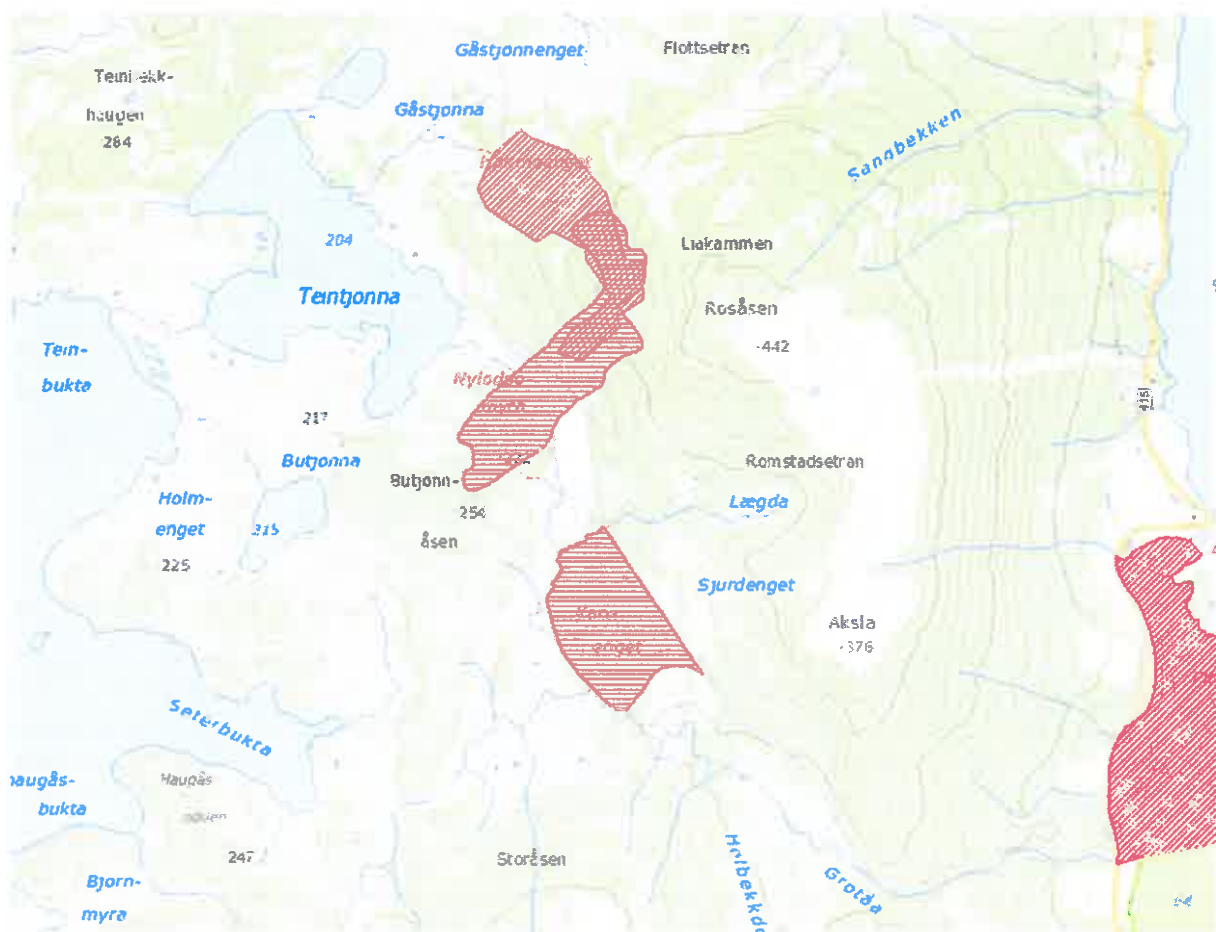
I 1946 kjøpte kommunen et privat hus «Villaen», og det vart administrasjonslokale for kommunen fram til 1976. Før den tid, fra 1918 var kommuneadm. på Hjorten. Dagens adm.bygg vart bygd i 1977.

Kulturlandskap

Jordbrukets kulturlandskap i Høylandet er mest framtreddende i tilknytning til dyrka mark i botn av dalføret. Dette er godt beskrevet i «kulturlandskapsplan for Høylandet» som er en samling av tre delprosjekt som gikk i åra 2004-2009. Planen har landskapsanalyse med beskrivelse av terrengform, overflate og rom med ulike landskapselementer som dyr på beite, kantsoner, bygninger og kulturminner. For kvart område er det beskrevet forslag til tiltak og gjort en verdivurdering.

I forbindelse med kulturminneplanen har historielaget registrert inn mange gamle setrer i «kulturminnesøk» hos Riksantikvaren.

Innenfor jordbrukets kulturlandskap har vi et meget spesielt og verdifullt område vest for Rosåsen. Her er det et flere tusen mål stort område som tidligere har vært høsta til vinterhøy. Området har en spesiell hydrologi med en kilderekke øverst i Heisjan i Rosåsen som forsyner bakkemyrene med basisk vatn som igjen fører til en spesiell og sjelden flora (ekstremrik myr) og til stor planteproduksjon. Området omfatter bl.a. Hattmoenget naturreservat og et større område «Utvalgt naturtype»: slåttemyr. Området er kartlagt og det er laga skjøtselsplan og satt i gang skjøtsel (rydding av busk- og trevegetasjon og slått) av et område på ca. 300 mål botanisk rapport 2012-2, NTNU). Det er også planer om å sette opp en kopi av en av de gamle løene i området. Det er arrangert kurs i ljåslått og stakksetting, plantekunnskap og skjøtsel av slåttemyr. Det er også laget et pedagogisk opplegg mot skolen.

Kartutsnitt med kulturlandskap av nasj. verdi og Hattmoenget naturreservat vest for Rosåsen.

Tiltaksplanen i kulturlandskapsplanen må ses i sammenheng med kulturminneplanen fordi både kulturminner og kulturmiljø beskrives i planen.

MÅLSETTING

Bruke kulturlandskapsplan for Høylandet aktivt ved å spre kunnskap om og inspirere til gjennomføring av prioriterte tiltak i planen.

PRIORITERTE TILTAK

Gjennomføre «Åpen dag» i samarbeid med rettighetshavere og grunneiere i slåttemyrområdet vest for Rosåsen.

Støtte opp om skoleopplegg for utvalgt naturtype/ slåttemyr for Rosåsen vest.

Prioritere bruk av SMIL-midler til utvendig istandsetting av verneverdige bygninger og rydding av gamle, gjengrodde beiter

Teknisk- industrielle kulturminner

Sagbruk

Sagbrukshistoria er fylldig beskrevet i bygdeboka bd IIIs 390-404.

Oppgangssaga var omtrent enerådende i Namdalen i 270 år fra omkring 1600 til 1870. Handsaga kom i bruk i 1840-åra. Handsaga ga finere skurd, og sagrommet var ikke avhengig av plassering ved vassdrag. Fra 1870-åra vart det bygd mange sirkelsager i bygda. Både tømmer og skurd vart fra 1850 og utover fløytt nedover vassdraget i flåter på 30x12 alen (ca. 18x7 m).

Før bøndene vart sjøleiere, var det kongen som delte ut sagbruksprivilegier og det kjennes til 8 privilegerte sagbruk i Høylandet. Enkelte personer, ofte embedsmenn, fikk privilegium på å drive sagbruk og kjøpe tømmer fra bestemte områder. Saga i Råfossen er trulig den eldste. Den evnes første gang i 1707. Etter 1818 behøvdtes ikke bevilling til å bygge og drive sagbruk med tømmer fra egen skog.

Saga på Skarland bnr. 1 er flytta fra Skarlandslitlåa der ho hadde vassrift.

Kraftstasjon i Grongstadfossen

Høylandet kommune fikk handfesting på fallrettene i Grongstadfossen i 1906. I 1914 vart rettighetene vedtatt overført til et interessentskap, og i 1916 var arbeidet fullført, og det var produksjon fram til 1940, da stasjonen brann. Etter dette kom strømforsyningen fra NTE. Anlegget forsynte midtre Høylandet. Resten av kommunen fikk elektrisk strøm i 1952 på øvre og i 1953 i Vassbotna.

Det som står igjen som minne fra tida med elektrisitetsproduksjon i Høylandet, er fundamenta for røygata langs vestsida av fossen.

Taugbanen Skorovas-Kongsmoen med Fjellvegen, og kurveyhytta

I 1938 vart AS Skorovas Gruber gitt konsesjon til anlegg av taubane fra Skorovatn til Kongsmoen. Det var litt anleggsvirksomhet under krigen, men det var først i perioden 1949-1952 at det var god framdrift, og i desember 1952 kom den første kibben med kis til Kongsmoen. Taugbanen var i drift til 1975. Etter dette var det biltransport med kopper- og sinkkonsentrat på bil fram til juli 1984.

De mest synlige kulturminnene fra denne perioden er naturlig nok gruvesamfunnet i Skorovatn. På Kongsmoen er det meste revet, men taubanevegen (kulturminnesøk) fra Årmo og over fjellet til Folldalen, som delvis vart bygd under krigen er ennå farbar. Veggen vart lagt i vanskelig terreng, og de oppmurte partia i «Trollstigen» fikk navn etter hvem som var arbeidsformann for murbygginga. I utskipingshavna, er det bare kiskaia som er synlig. Kurveyhytta inne i fjellet er i privat eie og vedlikeholdt. Hytta vart brukt til observasjonsbu ved kurve på banen når vinden var over 18 m/sek.

Smie Ålbruenget (Ottar Grongstad) og Bjørliia (Ole Westfjell)

Ottar Smed si smie (kulturminnesøk) står like nord for kommunehuset. Av verkty var der: Esse\Avl, dreiebenk, bormaskin, sveiseapparat (el. og gass), maskinhammar, skrustikke, ambolt og diverse handverkty. Ottar Grongstad var flink smed. Hand smidde beslag, skifta bladfyører på lastebilar,

reparerte landbruksutstyr, laga diverse smijarnsarbeid, sveisa og forsterka så det heldt. Han arbeidde alltid åleine og heldt på til han vart pensjonist 1982. No blir smia brukt til lager.

Ole Westfjells smie(kulturminnesøk) ligger på Bjørli-korsen. Ole Westfjell var oppvoksi i reindrif. I vaksen alder gjekk han Jern og Metall på yrkesskolen i Namsos, og etablerte smie og mekanisk verksted ved Bjørli-korsen der han og kjøpte bolighus. Han kunne gjera alt av mindre reperasjonar og var serleg flink til å sveisa.

Kalksteinsbrudd på Skarland (jfr. fangehytta under «andre hus»)

Rundt 1750 hadde Niklas og Sivert (Sjul) Skarland kalkverk på Skarland, om lag 150 m fra den gamle setra, og store borehol minner om aktiviteten. I den tida var det mange løsgjengere i bygdene, og slike vart somtid dømt til straffarbeid i bergbruka. På Skarland var det slike folk på tvangsarbeid, jf. fangehytta som står omtalt under «andre hus». Det var også kalksteinsbrott og kalkbrenning på Brembu, - ved elva mellom Brynntjøna og Litltjøna. Etter 1772 var det slutt på kalkverka på Skarland og Brembu, men borehol og andre spor finnes ennå.

MÅLSETTING

- God formidling av utvalgte deler av historien knyttet til tekniske og industrielle kulturminner

PRIORITERTE TILTAK

- Vedlikehold av fjellvegen på Årfjellet, tilrettelegging med infotavler. Arrangere topptur.
- Arbeide for avtale om vedlikeholdsplan med eier av Ottar Grongstads smie
- Merking av kalksteinsbrudd på Skarland og Brembu med info-tavle
- Restaurering av ei gammel elvesag på sagtomta på Øy gnr. 78/2

Veger og bruer

Temaet er godt beskrevet i bygdebok III kap. 6 s. 491-557.

Grøtåbrua er den mest kjente velvabrua i Høylandet. Salamon Flaas fikk akkorden for 96 spd. Ho vart bygd av svenske brubyggere i 1860. Brua ligger helt inntil ny bru på FV 17. Det er tatt noe stein fra toppdekket, og det er oppslag av trevegetasjon som kan ødelegge muringa. Det er tatt kontakt med Statens vegvesen med spørsmål om istandsetting. Brua er freda, og vegvesenet har vedlikeholdsansvar. Hellingåbrua er ei anna velvabru der også vegvesenet har vedlikeholdsansvar.

Hammer bru (Hammarsbrua)

Hammarsbrua vart bygd i 1884. Ho stod bare i 6 år før ho vart tatt av flom. I 1891 vart det bygd ny bru, men da var landkara heva 2 meter. I 1925 var brua så påkjent at ny trekonstruksjon måtte til. Den nye brua vart bygd med overbygd trekonstruksjon som den gamle brua. Her i landet er det bare noen få bruer med slik konstruksjon. Rundt år 2000 vart brua pussa opp med ny bordkledning, maling og utskifting av råtebefengt treverk i botnsvilla.

Hegglivegen

Helt til 1880 gikk vegen forbi Heggli oppe på hamrene ovafor gården. Den gamle vegtraseen med oppmurte vanger er fremdeles farbar til fots.

Setervegen til Kubåsen

Seterstien går oppe i fjellsida fra Aune gnr. 103/1 og gjennom naturreservatet. Det arbeides med å merke stien.

MÅLSETTING

- Gjøre et utvalg av gamle veger og bruer tilgjengelige gjennom tilrettelegging og informasjon.

PRIORITERTE TILTAK

- Restaurering av gamle Grøtåbrua, parkering og informasjon
- Arbeide for varig vern av Hammarsbrua
- Tilrettelegge for ferdsel og lage infotavler om gamle Hegglivegen og Ålmannvegen fra Brennbakkan til Stemnet
- Tilrettelegge for ferdsel og lage infotavle om setervegen til Kubåsen

Jord- og skogbrukets redskaper og bruksgjenstander

Landbruket har vært viktig i Høylandet i all tid. Rundt om i stabbur, fjøslemmer og andre hus er det lagra gammel hand- og hesteredskap, men de første traktorredskapene blir nå sendt til omsmelting. Den første traktoren i Høylandet hadde Sverre Ytterdal i 1930. Det var en «Derreng» (John Dere) med jarnhjul og jarnplog som gikk i leiepløying.

Det burde vært samla et representativt utvalg av tidlig traktorredskap på en egna plass. Det burde også vært gjennomført et registrerings- og katalogiseringsarbeid med gamle bruksting , slik at denne delen av landbrukshistoria i Høylandet blir bevart.

MÅLSETTING

Gjennom opplysning og kurs å stimulere til at jord- og skogbrukets gamle hand- og hesteredskaper katalogiseres og sikres.

Bidra til at et representativt utvalg av landbruksmaskiner/redskap fra «tidlig traktoralder» tas vare på.

PRIORITERTE TILTAK

Etablere samarbeidsprosjekt med historielaget om katalogisering av gamle hand- og hesteredskap.

Bidra til at de eldste traktorer og et representativt utvalg av den eldste traktorredskapen fra 1940- og 50-tallet tas vare på

Litteratur

Aarmo Asle	Minner om skorovaskisen og taugbanen frå Skorovas til Kongsmoen, Høyl. historielag 2013
Amundsen Siv, Anne Maria Valderaune	Kontrollregistrering av Sefrak i Høylandet kommune, NTNU 2013
Christophersen Axel	Oppmåling og undersøkelse av åkerreiner på Rinnmoan, Vitenskapsmuseet 1982
Fylkeskonservatoren i Nord-Trøndelag	Kulturminner langs Høylandsvassdraget, 1981, foreløpig utgave
Fylkeskonservatoren i Nord-Trøndelag	Nyere tids kulturminner i Høylandet kommune, 1990
Goltz Maren	Folldalstromma. Die Meiniger «Zaubertrommel», Høylandet historielag, oversatt artikkel 2011
Kvaale A. og Jo Skarland	SEFRAK-registreringer i Høylandet 1980. Skjema
Lyngstad Anders	Kartlegging av vegetasjon og skjøtselsplan for slåttemyr ved Rosåsen på Høylandet, NTNU bot. rapport 2012-2
Namdalsmuseet	Fløtningsinnretninger langs Namsenvassdrager, prosjektrapport 1995
Riksantikvaren	http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Askeladden/
Riksantikvaren	http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Veiledning/SEFRAK-registeret/
Riksantikvaren	www.kulturminnesok.no
Riksantikvaren	Kulturminner, kulturmiljøer og landskap, veileder 2010
Riksantikvaren	Kulturminner i kommunen, håndbok for lokal registrering 2012
Romstad Heidi	Utmarksslått og setring på Romstad, Høylandet. Kulturhistorisk beskrivelse, 2011.
Romstad Heidi og Frode Setran	Kulturlandskapsplan for Høylandet, 2009
Romstad Heidi	Aunsetran på Kongsmoen, setervei og seterliv, 2011
Romsatd Idar (red)	Bygdebok for Høylandet bd IV, 1987
Romstad Idar (red)	Bygdebok for Høylandet bd III, 1984
Skarland Jo	Oppmåling av gamle hus på Høylandet som er bygd før år 1900. Notat 1976
Statens vegvesen, reg. Midt	Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner
Stenvik Lars F.	Arkeologiske kulturminner i Høylandsvassdraget, Vitenskapsmuseet 1982
Vitenskapsmuseet	Funn og fornminner i Høylandet, topografisk-arkeologisk registrering 1981 bind I
Vitenskapsmuseet	Høylandsteppet, særtrykk av årbok for 1960

Vedlegg

1. Samla oversikt med målsettinger, tiltak, tidsplan og finansiering

Kulturminneplan for Høylandet

Vedlegg 1

Samla oversikt med målsetninger, tiltak, tidsplan og finansiering

GENERELLE MÅLSETTINGER			
MÅLSETTING	PRIORITERTE TILTAK	PLANLAGT GJENNOMFØRT	FINANSIERING
• God tilrettelegging med hensyn til tilgjengelighet og opplevelseskvalitet rundt 8 utvalgte eldre tids kulturminner i Høylandet.	Rinnmoan: skilting og infotavle Hammer: skilting og infotavle. Videre arkeologiske undersøkelser og skriving av kompendium (studentoppgave) til bla. skolebruk. Loddoenget.: Tilrettelegging og oppsetting av info-tavler. Råum, Kjølstad og Mørkvedmoan: lett tilrettelegging for adkomst og oppsetting av informasjonstavler Bauta i Vassbotna: rydding av område, skilte adkomst og sette opp infotavle. Undersøke plassering av jernvinnearnlegg langs Flyåa (Åmundmyråsen)	2015 2017 2016 2020 2021 2018	Kommune (HK) HK HK HK HK/NTFK HK/historielaget

<p>Ta vare på et utvalg av SEFRAK-bygg fra ulike bruksområder og hustyper ved å gi dem en spesiell status bla. mht. oppfølging i søknadsprosesser. Framheve bygningsmiljø der hus står i en helhet.</p>	<p>Våningshus: Lelifestu Almåsberg (102/8) Sofiastru Almås (102/3) Sammarstu Aavatsmark (90/1) Okerhuset Flått (82/2) Fjøs: Sveddet (Hammersvedet) (88/4) Almåsberg (102/8) Stabbur: Alle er verdifulle og det foretas ingen rangering mht. tiltak Eldhus: Sammarfjøs: Råum 84/4 Øie Loddo: Sjurloddo (kopi) Seterhus: Råumsetra 84/3 Andre hus: Fangehytta (101 /1/2) Jordkjellere på Skarland og Kjøglum Firkanttun/bygningsmiljø Hammer gnr.88/4 Romstadgrenda gnr. 100</p>	<p>2015 2023 2020 2024 2025 2019 Fortløpende 2023 2016 2014 2016 2015 2020 2025</p>	<p>HK/eier HK/eier HK/eier/NKMF HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier HK/eier</p>
---	---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • Aktiv bruk av kommunale SMIL-midler og eventuelt budsjettmidler til spesielt verdifulle bygninger • Ikke å innføre eiendomsskatt på verneverdige bygg • Gi profesjonell veiledning i vedlikehold og restaurering ved å arrangere kurs med kompetente veiledere • Ha oversikt over og informere eiere om eksterne støtteordninger og bidra til søknadsprosesser • Vurdere regulering av spesielt verneverdige bygninger til hensynssoner ved rullering av kommuneplan • Jobbe for at verneverdige bygninger får et vedlikeholdsprogram • Inngå samarbeid med historielaget om digitalisering av gamle bilder og formidle dette på en god måte til allmennheten. 	<p>Hele perioden</p> <p>Hele perioden</p> <p>Hele perioden</p> <p>Hele perioden</p> <p>2014</p> <p>Hele perioden</p> <p>2015</p>	<p>HK</p> <p>HK</p> <p>HK</p> <p>HK</p> <p>HK/historielaget</p>
Formidle kunnskap om skogbrukshistoria ved å ta vare på et utvalg av kulturminner og ellers vise til museene og litteraturen.	<ul style="list-style-type: none"> • Ta vare på Fossdammen i Grongstadfossen • Kartfesting skilting og fotodokumentasjon av alle gamle dammer/damrom • Skogstua ved Ávatnet i Ávatnmark gnr. 90/1 	<p>2019</p> <p>2017</p> <p>2021</p>	<p>HK/historielaget</p> <p>HK/historielaget</p> <p>HK/eier</p>
Bruke kulturlandskapsplan for Høylandet aktivt ved å spre kunnskap om og inspirere til gjennomføring av prioriterte tiltak i planen.	<p>Gjennomføre «Åpen dag» i samarbeid med rettighetshavere og grunneiere i slåttemyrområdet vest for Rosåsen.</p> <p>Støtte opp om skoleopplegg for utvalgt naturtype/ slåttemyr for Rosåsen vest.</p> <p>Prioritere bruk av SMIL-midler til rydding av gamle delvis gjengroddde beiter.</p>	<p>Hele perioden</p> <p>Hele perioden</p> <p>Hele perioden</p>	<p>HK/rettighetshaver</p> <p>HK/rettighetshaver</p> <p>HK/eier</p>
God formidling av utvalgte deler av historien knyttet til tekniske og industrielle kulturminner	<p>Vedlikehold av fjellvegen, tilrettelegging med infotavler. Arrangere topptur.</p> <p>Arbeide for avtale med eier av Ottar Grongstads smie</p> <p>Merking av kalksteinsbrudd på Skarland og Brembu med info-tavle</p>	<p>2021</p> <p>2023</p> <p>2019</p>	<p>HK/historielaget/ idrettslaget</p> <p>HK/eier/historielag</p> <p>HK/historielaget</p>

	Restaurering av ei gammel elvesag	2023	HK/eier i samarbeid m. NTFK
Gjøre et utvalg av gamle vegger og bruke tilgjengelige gjennom tilrettelegging og informasjon.	Restaurering av gamle Grøtåbrua, parkering og informasjon Arbeide for varig vern av Hammarsbrua Tilrettelegge for ferdsel og lage infotavler om gamle Hegglivegen og Ålmannvegen fra Brennbakken til Stemnet Tilrettelegge for ferdsel og lage infotavle om setervegen til Kubåsen	2015 2015 2021 2015	HK/Statens vegvesen HK/historielaget HK/grunneier
Gjennom opplysning og kurs å stimulere til at jord- og skogbrukets gamle hand- og hesteredskaper katalogiseres og sikres. Bidra til at et representativt utvalg av landbruksmaskiner/redskap fra «tidlig traktoralder» tas vare på.	Etablere samarbeidsprosjekt med historielaget om katalogisering av gamle hand- og hesteredskap. Bidra til at de eldste traktorer og et representativt utvalg av den eldste traktorredskaper fra 1940- og 50-tallet tas vare på	2017 Hele perioden	HK/historielaget HK/eiere/historielaget